

Roken is abnormaal

Onlangs brachten twee longartsen de website *TabakNee.nl* in de lucht. Op de site doen zij het reilen en zeilen van de tabakslobby uit de doeken en stellen ze politici die banden hebben met de tabaksindustrie ten toon. *EM* vroeg hoogleraar Maatschappelijke gezondheid Johan Mackenbach wat hij hiervan vindt. **tekst** Gert van der Ende **fotografie** Levien Willemse

Johan Mackenbach (1953) is hoogleraar Maatschappelijke gezondheidszorg bij het Erasmus MC, en sociaalgeneeskundige en epidemioloog. Zijn onderzoeksgebieden betreffen sociale epidemiologie, medische demografie en gezondheidszorg. Hij was (co-)auteur van meer dan 500 artikelen in internationale wetenschappelijke tijdschriften, en schreef een aantal boeken. Hij was onder meer hoofdredacteur van het *European Journal of Public Health*. Zijn huidige onderzoek richt zich op sociaaleconomische ongelijkheden wat betreft gezondheid, op de gevolgen van de vergrijzing, en op de effectiviteit en kwaliteit van de gezondheidszorg.

Longartsen Pauline Dekker en Wanda de Kanter zijn de website TabakNee begonnen waarop ze met naam en toenaam tabakslobbyisten aan de schandpaal nagelen.

Goed initiatief? “Het zijn twee longartsen voor wie ik grote bewondering heb. Zij kwamen jaren geleden tot de ontdekking dat 80 procent van de patiënten die bij hen in de spreekkamer komt, ziek is geworden door roken. De meeste longartsen beperken zich vervolgens tot het beter maken van die mensen – voor zover dat in hun vermogen ligt. Maar zij nemen daar geen genoegen mee en willen wat doen aan de oorzaken. Dat vind ik bewonderingswaardig en dat gebeurt veel te weinig binnen de gezondheidszorg.

“Op hun website worden de activiteiten van de tabakslobby geopenbaard. Dat is belangrijk omdat die activiteiten zich meestal aan de directe waarneming onttrekken, zowel van de burger als van bijvoorbeeld Tweede Kamerleden. Terwijl uit de geschiedenis van de tabaksindustrie blijkt dat die voortdurend probeert het tabaksbeleid te beïnvloeden; vaak met veel succes. En in Nederland met nog meer succes dan elders. Nederland heeft op het gebied van tabaksbeleid een traditie van een zekere terughoudendheid, die groter is dan een aantal andere West-Europese landen, zoals Engeland en Zweden. Dat heeft alles te maken met de enorme invloed van de tabaksindustrie op de Nederlandse politiek, mede vanwege de grote economische belangen. Nederland heeft namelijk enkele grote tabaksfabrikanten binnen de grenzen. Wij staan wereldwijd nummer twee als het gaat om de handel in tabak.”

Wat vindt u van mensen als Elco Brinkman die als voormalig minister van Volksgezondheid nu commissaris is bij Philip Morris? “Al je je voor de publieke zaak inzet, kun je je niet tegelijk verbinden aan een industrie die

zoveel doden veroorzaakt. Ik snap niet dat je dat met je geweten in overeenstemming kan brengen. Maar het is niet illegaal. Daarom is het goed dat dit nu wordt geopenbaard. De meeste mensen weten niets van de activiteiten van de tabakslobby. Als er geen mensen waren die dat hadden uitgezocht, zou je bijvoorbeeld niet weten dat Hans Hillen, voordat hij minister werd, lobbyist was van de tabaksindustrie, en tegelijkertijd Eerste Kamerlid. Ik vind dat schokkend. Ik vind het dus een goed initiatief. Je moet wel zorgen dat al de informatie die op zo'n site staat juist is.”

De twee longartsen zeggen dat een van de grootste vergissingen in de geschiedenis is, dat tabak als een legaal product wordt gekenmerkt. Mee eens? “Als de sigaret nu zou worden uitgevonden, zou hij niet worden toegelaten: een gemiddelde roker sterft tien jaar eerder dan de gemiddelde nooit-roker. Er is geen enkel consumentenproduct dat op zo'n grote schaal mensen doodt. Als wij dat hadden geweten op het moment dat het werd geïntroduceerd, was het nooit toegelaten. Maar goed, dat was honderd jaar geleden. Toen hadden we die kennis niet en ook niet de mogelijkheden om het tegen te houden. En het is heel moeilijk om iets wat er eenmaal is, helemaal uit te bannen. Ik trek graag de vergelijking met een kip met salmonella: die wordt onmiddellijk uit de supermarkt gehaald, terwijl je daar alleen maar een beetje diarree van krijgt. Terwijl diezelfde supermarkt met droge ogen sigaretten verkoopt.”

‘Individuele rokers zijn afhankelijk van nicotine, de overheid van tabaksaccijns’

› Johan Mackenbach

Iedereen weet inmiddels dat roken slecht is, toch neemt het percentage rokers de laatste jaren niet meer af. Is de voorlichting niet afdoende? “Voorlichting blijft nodig; mensen moeten weten dat het slecht is. Maar het is niet voldoende. Dat komt door een aantal dingen: tabaksgebruik geeft afhankelijkheid, die door toevoeging van nicotine aan tabak ook nog eens actief wordt gemanipuleerd door de tabaksindustrie. Dat is een belangrijke factor waardoor de vrije keuze van mensen wordt beperkt. Die vrije keuze wordt verder beperkt door de grote invloed van de omgeving op vooral jongeren. Bijvoorbeeld, kinderen op het VMBO worden blootgesteld aan een veel grotere druk om te gaan roken door hun *peer group* dan kinderen uit een beter gesitueerde omgeving. Kortom, voorlichting alleen is niet genoeg, ook de omgeving moet worden veranderd.”

Helpen maatregelen zoals in Australië, waar ze de gevolgen van roken met foto's op de

pakjes zetten? “Ja, dat heeft effect. In Australië zijn ze zelfs overgegaan op *plain packaging*, dus zonder vermelding van merk, maar met een waarschuwend afbeelding. Zodat de visuele aantrekkelijkheid en de positieve associaties met een bepaald merk verdwijnen.”

En maatregelen zoals het verbieden van roken in de horeca? “Het horecaverbod dat inmiddels in veel Europese landen is ingevoerd heeft zeker effect: na de invoering wordt er minder gerookt in de meeste van die landen en het meeroken is ook afgenomen. Uit onderzoeken blijkt dat daardoor zelfs het aantal harten- en vaatziekten is gedaald. Dus die maatregelen helpen, deels ook vanwege hun symbolische karakter: het wordt steeds abnormaler om te roken.”

Toch lijkt het aantal rokers de laatste jaren zich te stabiliseren. “Als je naar de statistieken kijkt, zie je dat tussen 1980 en 2000 er in Nederland een geringe daling was van het percentage rokers. Daarna daalt het sneller, wat samenvalt met de tabaksmaatregelen die zijn ingevoerd door de toenmalige minister Els Borst, zoals accijnsverhoging en het verbod op roken in openbare ruimten. Maar de laatste twee, drie jaar is die curve weer afgevlakt. Veel mensen denken dat dit te maken heeft met het halfslachtige beleid dat onder het vorige kabinet gevoerd werd door minister Schippers.”

Onderschrijft u dat? “Ja, er zijn door het vorige kabinet twee foute beslissingen genomen: het maken van een uitzondering op het rookverbod in de horeca voor kleine café's en het weghalen van de ondersteuning van roken uit het basispakket van de zorgverzekering.”

Waarom is preventie eigenlijk uit het pakket geschrapt? “Een argument was dat het besparing zou opleveren, althans op de korte termijn – nogal kortzichtig. Daarnaast vonden sommige mensen het een oneigenlijk gebruik van de zorgverzekering. ‘Je bent verzekerd tegen ziektekosten, niet om te zorgen dat je niet ziek wordt’, zo redeneren die. Ik vind dat scherp-slijperij. Als je voor minder geld kunt zorgen dat mensen niet ziek worden, dan lijkt mij dat een prachtige deal.”

Zijn rokers slachtoffer, zoals de twee longartsen stellen, omdat ze verslaafd zijn gemaakt? Of hebben ze zoals de liberalen zeggen een vrije keus? “Natuurlijk is er vrije keus, er zijn ook mensen die besluiten te stoppen. Gelukkig maar, anders zouden we voor eeuwig gevangen zitten in de tentakels van de tabaksindustrie. Tegelijkertijd moet je onderkennen dat de vrije keuze onder invloed staat

van allerlei omstandigheden die je ook zult moeten beïnvloeden om die keuzes echt vrijer te maken.”

Zou roken niet gewoon illegaal moeten worden gemaakt, zoals andere drugs? “Ik ben geen voorstander van criminaliseren, omdat ik niet weet of het zou helpen, maar wel weet dat het illegaal maken van sommige drugs enorme negatieve bijeffecten heeft. Ik ben voorstander van een radicaal anti-rookbeleid dat er toe moet leiden dat het tabaksgebruik naar 0 procent gaat.”

Is dat geen utopie? “Natuurlijk is dat alleen op lange termijn haalbaar. Ik heb onlangs een pleidooi geschreven voor ‘een eindspel tegen tabak’. Finland bijvoorbeeld, heeft als officieel doel van het gezondheidsbeleid een volledig uitbannen van roken. We moeten roken als abnormaal gaan beschouwen, als onnodig en onwenselijk.”

Welke strategie kenmerkt zo'n eindspel? “Allereerst het met grote klappen dunder maken van tabak. Vervolgens de opbrengst gebruiken om op grote schaal mensen actief te helpen om te stoppen. Dat zal het percentage rokers omlaag brengen, maar dat is nog niet voldoende. Ook aan de kant van de producent moet men maatregelen nemen, zoals de tabaksindustrie verplichten tot quota die in de tijd steeds lager gemaakt worden. Een ander voorbeeld is de commerciële handel helemaal verbieden – analoog aan hoe dat in Scandinavië met drank is gebeurd – en alleen de overheid tabak laten verkopen. Want als je de winstgevendheid niet bij de wortel aanpakt, dan blijf je dweilen met de kraan open. Dat zijn vergaande maatregelen, waarvoor uiteraard een democratisch politiek besluit nodig zal zijn.”

De overheid strijkt jaarlijks zo'n 2,5 miljard accijns op. Hypocriet? “Er is sprake van een zeker opportunisme, ja. De accijns wordt herhaaldelijk verhoogd om gaten in de begroting te dekken, niet met als doel het roken te beperken. Men zegt wel eens: ‘Individuele rokers zijn afhankelijk van nicotine, de overheid van tabaksaccijns.’”

Is een rookvrije wereld geen utopie? “Nou, terwijl wij in het westen het roken steeds verder terugdringen, rukt het in de armere delen van de wereld enorm op. In landen als Rusland rookt 60 procent van de mannen. De industrie verschuift gewoon zijn afzetgebied. Zo is China een enorme groeiende markt voor roken. De verwachting is dat in de 21ste eeuw één miljard mensen aan roken overlijden. Ter vergelijking: in de 20ste eeuw waren dat er 100 miljoen.”